

MARIA CZERNIEWSKA

SZACUNEK SPŁAT RODZINNYCH W LATACH 1956/57 i 1957/58

Wzmoczone w ostatnim czasie zainteresowanie spłatami rodzinnymi obciążającymi gospodarstwa rolne skłoniło IER do zbadania tego zjawiska na posiadanych przez Instytut materiałach. Zaczniemy od danych przedwojennych.

Antoni Broda¹ w ciągu szeregu lat badał zadłużenie wsi w ogóle, a w tym zadłużenie z tytułu spłat rodzinnych. Badania swoje opierał Broda na ankietach obejmujących co roku około 1000 gospodarstw rolnych. Należy przyznać, że mimo szczegółowości otrzymywanych wyników, co do zadłużenia gospodarstw w ogóle, zadłużenie z tytułu spłat rodzinnych było potraktowane dość zwięźle i bez uwzględnienia interesujących nas dzisiaj szczegółów.

Jak wynika z tych badań odsetek gospodarstw zadłużonych z tytułu spłat rodzinnych w latach 1934—1938 wynosił:

1934 r. — 14%	gospodarstw
1935 r. — 17%	„
1936 r. — 19%	„
1937 r. — 22%	„
1938 r. — 12%	„

Przytoczone liczby świadczą o stale wzrastającym odsetku gospodarstw obciążonych spłatami rodzinnymi. Przełom następuje w 1938 r., kiedy odsetek ten znacznie spada, wskutek zwiększonych kredytów na cele spłat rodzinnych przez Państwowy Bank Rolny. W 1938 r. 68% pożyczek zaciągniętych na spłaty rodzinne stanowiły pożyczki udzielone przez Państwowy Bank Rolny. Rolnicy ankietowani przez A. Brodę domagali się między innymi zwiększenia przez wymieniony wyżej bank kredytów na spłaty rodzinne oraz zmniejszenia kosztów związanych z otrzymanymi pożyczkami na tego rodzaju cele, bowiem

stwierdzali, że „tą drogą dałoby się dopiero zapobiec dalszemu rozdrobnieniu gospodarstw”.

W 1938 r. zadłużenie z tytułu spłat rodzinnych stanowiło 26% ogólnego zadłużenia gospodarstw. Wiemy że ogólne zadłużenie było w tym okresie bardzo duże. Przeciętne zadłużenie spłatami gospodarstw od 5 do 10 ha wynosiło 318 zł przedwojennych w przeliczeniu na 1 gospodarstwo zadłużone. Przyjmując, że ceny obecne podstawowych artykułów rolniczych są 20-krotnie wyższe od cen przedwojennych możemy w przybliżeniu określić, że przeciętne zadłużenie gospodarstwa od 5—10 ha z tytułu spłat wynosiło w obecnych złotych 6,5 tys.

Niestety badania Brody nie dają nam rozmiarów uiszczanych spłat rodzinnych w danym roku.

Dla zobrazowania wielkości zjawiska spłat rodzinnych w obecnym okresie posłużyliśmy się materiałami rachunkowości za lata 1956/57 i 1957/58. Dane obejmują przeszło 1200 gospodarstw dla każdego roku, tzn. wszystkie gospodarstwa, które prowadziły rachunkowość rolną. Jednakże gospodarstwa te dają tylko odpowiedź na pytanie ile z tytułu spłat rodzinnych uiszczono w danym roku, a nie wykazują ogólnego zadłużenia z tytułu spłat. Odwrotną stronę zjawiska, tzn. ogólne zadłużenie z tytułu spłat, zobrazujemy na materiałach ankietowych zebranych przy badaniach struktury społeczno-ekonomicznej wsi w 1957 r.

Wracając do materiałów rachunkowości rolnej, jak zwykle należy podkreślić, że gospodarstwa prowadzące rachunkowość są intensywniejsze i stoją na znacznie wyższym poziomie pod względem wysokości produkcji jak też osiągniętych dochodów od gospodarstw

¹ Antoni Stefan Broda. Zadłużenie drobnych gospodarstw. Biblioteka Puławska, Sekcja prac społeczno-gospodarczych.

przeciętnych w Polsce. Przeto nie są zapewne dostatecznie dobrym materiałem do wyciągania miarodajnych wniosków o wielkości zjawiska spłat rodzinnych. Należy sądzić, że mają większe możliwości finansowe realizowania spłat. Również mała reprezentacja jaką przyjmujemy w obu latach nie upoważnia do wysuwania jakichkolwiek bezwzględnych wniosków. Jednakże z braku materiałów o spłatach rodzinnych oraz bliższego rozeznania w tych sprawach, dane z gospodarstw rachunkowiczów rzucają pewne światło zwłaszcza w powiązaniu z danymi ankietowymi z 1957 r.

— Jak wynika z załączonej tabeli 1, odsetek gospodarstw, które dokonywały spłat w obu latach, był dość zbliżony i wynosił w 1956/57 r. — 3,0% ogółu gospodarstw rolnych w kraju, a w roku 1957/58 r. — 3,6%.

Jeżeli przyjmiemy za podstawę 3,3 mln gospodarstw rolnych od 0,5 ha, to ogólna liczba gospodarstw, które dokonały spłat rodzinnych, wynosiła wg naszego szacunku, w 1956/57 r. około 100 tys. a w 1957/58 r. około 120 tys.

Przeciętna suma spłaty na jedną rodzinę obciążoną tymi spłatami wynosiła dla 1956/57 r. — 7600 zł, a w 1957/58 r. około 11 tys. zł. To znaczy, że suma ogólna spłat w 1956/57 r. w przeliczeniu na całe rolnictwo, biorąc pod uwagę wyżej

ustaloną liczbę gospodarstw spłacających, dałaby około 800 mln zł, a w 1957/58 r. około 1300 mln zł.

Spłaty uiszczone w przeliczeniu na 1 gospodarstwo w kraju w ogóle wynosiły w 1956/57 r. — 228 zł, a w 1957/58 r. — 396 zł. Zważywszy, że dochód rolniczy wytworzony w gospodarstwach prowadzących rachunkowość kształtował się przeciętnie w 1956/57 r. na poziomie 25,5 tys., a w 1957/58 r. 30,3 tys. (w cenach nominalnych), to wysokość spłat wynosiła w 1956/57 r. około 0,9% dochodów, a w 1957/58 około 1,3% dochodów w ogóle.

Natomiast jeśli przyjmiemy, że dochody w gospodarstwach dokonujących spłat były podobne do przeciętnych dochodów wszystkich gospodarstw, to udział spłat rodzinnych w dochodach tych gospodarstw będzie wynosił w 1957/58 r. — 36%. To też, jak wynika ze szczegółowszych obserwacji wymienionych gospodarstw, dla dokonania spłat gospodarze bądź odprzedają środki produkcji bądź zaciągają długi.

Jak wynika z przytoczonej tabeli, spłaty rodzinne zaznaczają się wyraźnie i są trzykrotnie częstsze na ziemiach dawnych, natomiast na ziemiach zachodnich są raczej przypadkowe.

Z książek rachunkowości niestety nie

Tabela 1

Spłaty rodzinne w latach 1956/57 i 1957/58

Okręgi rolnicze	Lata	Odsetek gospodarstw spłacających	Przeciętna suma spłaty na 1 gospodarstwo spłacające
Polska	1956/57	3,0	7 600
	1957/58	3,6	10 700
Środkowo-zachodni (pozańsko-bydgoski)	1956/57	1,9	5 375
	1957/58	4,5	16 600
Środkowo-wschodni (warszawsko-łódzki)	1956/57	4,4	9 000
	1957/58	4,0	11 750
Południowo-wschodni (krakowsko-rzeszowsko- kielecko-lubelski)	1956/57	4,0	7 000
	1957/58	5,3	9 400
Górnictwo przemysłowy (katowicki)	1956/57	3,1	6 200
	1957/58	3,7	6 000
Wschodni graniczny (białostocki)	1956/57	0,7	16 000
	1957/58	2,3	11 000
Ziemie zachodnie	1956/57	1,1	3 400
	1957/58	1,1	5 900

udało się ustalić czy spłaty dokonywane są na rzecz rodziny zamieszkałej na wsi czy też w mieście.

Największy odsetek gospodarstw dokonujących spłat rodzinnych mieścił się

w grupie o powierzchni 14 i więcej ha, jak to wynika z tab. 2. W gospodarstwach zaś od 3 do 14 ha przeciętnie odsetek gospodarstw spłacających jest podobny.

Tabela 2
Odsetek gospodarstw, które dokonywały spłat rodzinnych w latach 1956/57 i 1957/58 w/g wielkości gospodarstw

Lata	Na 100 gospodarstw spłacających spłaciło w gospodarstwach o powierzchni ha:				
	do 3	3—7	7—10	10—14	14 i więcej
1956/57	1,3	3,3	1,5	3,0	5,7
1957/58	2,2	2,9	3,1	2,7	7,6

Przypominamy, że gospodarstwa prowadzące rachunkowość nie wykazywały niestety wysokości zadłużenia z tytułu spłat rodzinnych, lecz jedynie spłaty dokonane w danym roku.

IER posiada, jak już zaznaczyliśmy, inne materiały dające możliwość określenia wysokości zadłużenia z tytułu omawianych spłat. Są to materiały pochodzące z badania struktury społeczno-ekonomicznej wsi w 1957 r. Niestety ma-

teriały te z kolei nie uwzględniają wysokości uiszczonych spłat w danym roku. Wynika z tego, że dopiero kojarzenie danych z rachunkowości i z badań struktury społecznej wsi może dać całkowitą odpowiedź na zadłużenie i spłaty w danym roku.

Materiały pochodzące z badania struktury społeczno-ekonomicznej wsi z 1957 r. nie zawierają dostatecznego rozeznania spłat rodzinnych na ziemiach

Tabela 3
Spłaty rodzinne
Zadłużenie¹ i uiszczenie² w 1957/58 r.
Ziemie dawne

Okręgi	Odsetek gospodarstw		Przeciętna suma w zł	
	zadłużonych 1957 r.	spłaconych 1957/58 r.	zadłużenia 1957 r.	spłaty 1957/58 r.
Ziemie dawne	5,7	4,3	20 098	10 725
Środkowo-zachodni (poznańsko-bydgoski)	5,6	4,5	38 450	16 600
Środkowo-wschodni (warszawsko-lódzki)	6,1	4,0	20 000	11 750
Południowo-wschodni (krakowsko-rzeszowsko-kielecko-lubelski)	5,7	5,3	18 800	9 400
Górniczoprzemysłowy (katowicki)	5,0	3,7	12 000	6 000
Wschodni graniczny (białostocki)	5,4	2,3	16 300	11 000

¹ Wg badań struktury społecznej wsi (5426 gospodarstw zbadanych).

² Wg 1200 gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną.

zachodnich, gdzie sprawa ta nie ma większego znaczenia, toteż w tab. 3 zestawiamy wyniki tylko dla ziem dawnych.

W tab. 3 zostały połączone wyniki uzyskane zarówno z materiałów gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną, jak i materiałów o strukturze społeczno-ekonomicznej wsi, które dotyczą 60 wsi i 5426 gospodarstw zbadanych¹.

Jak wynika z obliczenia, około 5,7% gospodarstw na ziemiach dawnych miało zadłużenia w 1957 r. z tytułu spłat rodzinnych, a około 4,3% gospodarstw spłacało należności z tego tytułu. Biorąc pod uwagę, że na ziemiach dawnych jest obecnie około 2,7 mln gospodarstw rolnych powyżej 0,5 ha, to liczba gospodarstw zadłużonych z tytułu spłat na tych ziemiach wynosiła w 1957 r. około

154 tys. a uiszczających spłaty w 1957/58 r. — 116 tys. gospodarstw.

Przeciętne zadłużenie wynosi w 1957/58 r. około 20 tys. zł, a spłata około 11 tys. zł.

Biorąc pod uwagę liczbę gospodarstw zadłużonych i przeciętne zadłużenie możemy stwierdzić, że na ziemiach dawnych wynosiło ono 3 080 mln. zł., natomiast spłaty dokonane można szacować na 1 276 mln. zł.

Udział zadłużenia z tytułu spłat rodzinnych w ogólnym zadłużeniu gospodarstw wynosił w 1957 r. około 40%.

W porównaniu do okresu przedwojennego, kiedy udział ten stanowił 26% nastąpiło znaczne przesunięcie, które świadczy o tym jak dalece zmalało ogólne zadłużenie gospodarstw w porównaniu do okresu międzywojennego.

¹ Liczby pochodzą z przygotowanego do druku opracowania J. Marek i A. Romanowa: „Zadłużenia gospodarstw chłopskich w 1957 roku” — na podstawie badań ankietowych Zakładu Struktury Wsi IER.